

مباحث خارج اصول فقہ

استاد معظم

حضرت آیت اللہ حسینے گرگانے مظاہر العالی

«اجتماع امر و نہی»

شماره: ۲۵

مناقشه محقق خوئی رحمته الله علیه بر محقق نائینی رحمته الله علیه

آنچه را به نحو کبرای کلی بیان فرمودند که تزامم در موارد متقدمه جاری نیست صحیح است بجز اینکه این کبری بر مقام بحث که صوم یوم عاشوراء باشد مثلاً منطبق نمی‌باشد، بر اینکه مقام بحث در صورتی که از صغریات آن کبری می‌شود که فرض کنیم مصلحت قائم به طبیعت صوم یوم عاشوراء باشد در این هنگام اتیان و ترک آن ثالث ندارد و معلوم است که اگر ثالث نداشته باشند مزاحمت بین آن دو معقول نیست و تعارض درمی‌گیرد.

لکن امر این چنین نیست؛ چون که مصلحت فقط قائم است به حصه‌ای خاصه‌ای از طبیعت که عبارت از حصه‌ی عبادیه باشد، و نه مطلق وجود فعل و اتیان صوم در خارج و ترک آن، بنابراین ثالث دارند که حصه‌ی غیر عبادیه باشد، و این حصه‌ی غیر عبادیه فعل و ترکش مصلحت ندارد بنابراین مانعی از جعل دو حکم برای فعل و ترک نیست، بلی مزاحمت در مقام امتثال دارند، بنابراین داخل در مسئله دو مستحب متزامم می‌شوند؛ چون مکلف قادر بر ترک هر دو و اتیان به فعل مجرد از قصد قربت می‌باشد، و قادر بر جمع هر دو نیست چنانکه مناط تزامم بطور کلی همین است، حال متزاممین چه مستحب باشند و چه واجب.

پس از این بیان وارد می‌شوند بر مناقشه کردن بر جواب ایشان که در باب اجاره فرمودند که متعلق به عبادت مستحب در موارد نیابت از غیر فرموده‌اند فی نفسه تمام نیست و بر فرض تمامیت می‌فرمایند بر ما نحن فیه منطبق نمی‌باشد.

مرحوم سیدنا الاستاذ صاحب منتقى الاصول رحمته الله علیه پس از بیان مرحوم محقق نائینی رحمته الله علیه می‌فرمایند: هرگاه احد العملین ناگزیر از تحققش می‌باشد، این مقدار معین از غرض و مصلحت قهری خواهد بود و دیگر دلیلی ندارد که مولی امر کند تا امرش داعی و انگیزه باشد برای تحصیل این مقدار از غرض، بلکه ممتنع است که عباد به این عمل قصد تقرّب نماید؛ زیرا این مقدار خاص از مصلحت تخلف بردار نیست و مکلف متمکن از ترکش نمی‌باشد.

پس از بیان این مقدمه می‌فرمایند: ما نحن فیه هم از همین قبیل است چون که فعل و ترک نقیض هستند، پس اگر هر یک از آن دو مشتمل بر مصلحت باشد و مصلحت یکی از آن دو ارجح از دیگری باشد معین خواهد بود که امر به آن تعلق بگیرد و دیگری قابلیت مقربیت را ندارد، چون در مقدمه فهمیدی که حصول این مقدار مشترک قهری است پس قصد قربت به مرجوح وجیه نیست.

این بیان خلاف بیان و افاده مرحوم آقای آخوند^{ره} می‌باشد؛ چون ایشان فرموده‌اند صوم یوم عاشورا صحیح است اگرچه ترک ارجح باشد، و اگر ارجح نباشد لازمه‌اش طلب تخییری است و حال آنکه طلب تخییری وجود ندارد، بلکه نتیجه‌ی ملاحظه تساوی مصلحتین اباحه‌ی عمل است نه الزام به فعل و یا ترک.

مرحوم محقق روحانی^{ره} پس از نقل فرمایش مرحوم محقق خوئی^{ره} می‌فرمایند: ما مخالف آقای خوئی^{ره} هستیم؛ چون که اختلاف بین دو شخصیت بزرگوار (محقق نائینی و محقق خوئی^{ره}) ناشی از اختلاف در استظهار متعلق نهی هستند که آیا متعلق نهی طبیعی امساک یا صوم به قصد قربت است، و به تعبیر دیگر: آیا متعلق امر افطار در خارج و ترک امساک، یا ترک صوم با قصد قربت است؟

بنابر اول که متعلق امر، افطار و خوردن خارجی و ترک امساک باشد فرمایش آقای خوئی^{ره} تمام است و بنابر دوم که متعلق امر ترک صوم با قصد قربت باشد فرمایش آقای نائینی^{ره} تمام خواهد بود؛ چون بین دو مستحب واسطه وجود ندارد.